

אגדה על מקום בית-המקדש בירושלים

מאת

אלכסנדר שייבר (בודפשט)

ישנה אגדה יפה ופיוטית המדברת על מקום בית המקדש בירושלים. ברצוני להציג במחקרי זה את תולדות האגדה הזאת והתפשטותה.

האגדה בספרות העולמית

א. אלפונס דה למרטין • 1832

אגדה זו מובאת בספרות העולמית אצל אלפונס דה למרטין (1790—1869), ופה — לפי ידיעתי — היא הופיעה גם לראשונה בכתב. למרטין נמשך בכל לבו אל התנ"ך ואל מקור מחצבתו, אל הארץ הקדושה. את מסעותיו לארץ ישראל הוא הנציח בתאוריו המגוונים בשנת תקצ"ה (1835), בהם הוא רשם ב-29 לאוקטובר 1832 את האגדה על מקום בית המקדש של שלמה, שאותה ו"מאה" דומות לה שמע במו אזניו מפי ערבים ארצישראליים, הוא נתרשם מן "היופי התמים של אופיה הפטריארכלי". ראוי לציין, כי גם כעבור שבע עשרות שנים נרשמו הדברים מפי ערבי א"י בדומה לה, רק נשמט מהם דוקא הקשר אל ביה"מ של שלמה (עי' 111, א). וזוהי נוסחתו של למרטין:

Voici comment ils racontent que Salomon choisit le sol de la mosquée:

"Jérusalem était un champ labouré; deux frères possédaient la partie de terrain où s'élève aujourd'hui le temple; l'un de ces frères était marié et avait plusieurs enfants; l'autre vivait seul; ils cultivaient en commun le champ qu'ils avaient hérité de leur mère; le temps de la moisson venu, les deux frères lièrent leurs gerbes, et en firent deux tas égaux qu'ils laissèrent sur le champ. Pendant la nuit, celui des deux frères qui n'était pas marié eut une bonne pensée; il se dit à lui-même: "Mon frère a une femme et des enfants à nourrir, il n'est pas juste que ma part soit aussi forte que la sienne; allons, prenons de mon tas quelques gerbes que j'ajouterai secrètement aux siennes; il ne s'en apercevra pas, et ne pourra ainsi refuser." Et il fit comme il avait pensé. La même nuit, l'autre frère se réveilla, et dit à sa femme: "Mon frère est jeune, il vit seul et sans compagnie, il n'a personne pour l'assister dans son travail et pour le consoler dans ses fatigues, il n'est pas juste que nous prenions du champ commun autant de gerbes que lui; levons-nous, allons et portons secrètement à son tas un certain nombre gerbes,

[רצא]

il ne s'en apercevra pas demain, et ne pourra ainsi les refuser" Et ils firent comme ils avaient pensé. Le lendemain, chacun des frères se rendit au champs, et fut bien surpris de voir que les deux tas étaient toujours pareils: ni l'un ni l'autre ne pouvait intérieurement se rendre compte de ce prodige; ils firent de même pendant plusieurs nuits de suite; mais comme chacun d'eux portait au tas de son frère le même nombre de gerbes, les tas demeuraient toujours égaux, jusqu'à ce qu'une nuit, tous deux s'étant mis en sentinelle pour approfondir la cause de ce miracle, ils se rencontrèrent portant chacun les gerbes qu'ils se destinaient mutuellement.

"Or, le lieu où une si bonne pensée était venue à la fois et si persévéramment à deux hommes devait être une place agréable à Dieu hommes; et les hommes la bénirent, et la choisirent pour y bâtir une maison de Dieu."¹

ב. אוגוסט קופיש * 1836

אוגוסט קופיש (1799—1853), משורר וצייר גרמני, פירסם כעבור שנים מספר את עיבודו השירי בגרמנית. קופיש נמשך בעיקר אחרי נושאים תנכיים. בדוקה ללמרטין הוא מעבד תופעות מעליות הבל, יובל, נח, דור ההפלה, המרגלים ושמשון. גם כתובת השיר המענין אותנו כעת (*Die Sage von Salomons Moschee*) מעידה, כי היה לפניו שני נוסח של מקור ערבי. אמנם אין אני חושב לודאות גמורה, כי הוא שאב מתיאורי מסעות המזרח ללמרטין, יען כי פתיחתו שונה היא משלו שינוי מוחלט:

שלמה אומר לבנות את בית המקדש. אך הקרקע אינו נושא את הבנין. הוא גועש כנחשול הים. לשוא נגש הבנאי למלאכתו זו בפעם השלישית. האדמה מיעצת לו לבחור במקום שיהא ראוי לבנין הקדוש הזה. המלך אינו יודע איפה לבקשו, הלא כל מקום בעולם מלא חטא ורשע. אין איש אשר ידע והאלהים אינו רוצה להגיד לו. הוא יוצא אל השדה ומכנס את כל עוף השמים. אולם גם ביניהם אין אף אחד שידע את המקום ההוא. השמש שקעה והמלך חסר העצה נופל על פניו ארצה ובוכה בכי מר. קרוב לאותו מקום עומד עץ זית ועליו צפור המשמיעה את שירתה יומם וליל בלי הרף לעת הקציר. שלמה מטה אזנו לשירת הצפור, והיא מגלה לו, כי הוא עומד על המקום המבוקש. היא מספרת לו על שני האחים הנושאים אלומות מתבואותיהם איש אל ערמת אחיו זה פעמיים. ובראות שלמה במו עיניו את האחים החוזרים על מעשיהם זו הפעם השלישית ונפגשים בדרך, הוא מבקש מהם את חלקת אדמתם זו לבנין בית-המקדש, והקרקע ההוא נושא את הבנין.²

1 עי' A. de Lamartine: Voyage en Orient. Hachette édit. כרך I, פרק 1, MDCCCLXXV, עמ' 329—330.

2 עי' August Kopisch: Gesammelte Werke, כרך I, הוצ' C. Boetticher ברלין, 1856, עמ' 73—77; עי' עוד: Gedichte von August Kopisch, ליפסיה (בשורה Universal-Bibliothek מס' 2281—2283), עמ' 149—152. נוסחתו זו של קופיש נמוצה בקרב החוגים היהודיים הודות לכך, שלי א' פרינקל הדפיסה בתוך האנתולוגיה של Libanon, וינה 1855, עמ' 142—145.

[רצב]

אגדה על מקום בית-המקדש בירושלים

ג. ברטהולד אוירבך • 1881

נוסחה הדומה לקודמת פירסם גם ב' אוירבך (1812—1882). אפשר לשער, שהיתה לפנינו נוסחה עברית. הלא הוא התמצא יפה בלשון העברית. בילדותו ביקר בשיבה בקינגן. בשנת 1840 שאף אסילו לקבל משרת מטיף בהמבורג³, ועד ימיו האחרונים היה מקיים את קשריו עם היהדות⁴. הוא שאב את תוכן סיפורו, כנראה, מזכרונות ילדותו. עד גיל י"ג נתחנך במקום לידתו בנורדשטטן שבשוורצולד והיה דבק בנאמנות יתירה לזכרונות ילדות אלה. באחרית ימיו רצה להנציח את זכרונותיו, אפס הוא העלה בכתב רק אי-אלה פרטים מהם. את האגדה על בית המקדש שמע מפי אמו אדל פרנק (נפטרה 1852), שעולם אגדות קינן בתוך נפשה. עוד בהיותה נערה (בתחילת שנות 1800) סיפר לה רבי יהודה, הרב בנורדשטטן, את האגדה. הוא קבל אותה בלי ספק ממקור יהודי. ב-1881 — שנה אחת לפני מותו — העלה אותה אוירבך על הכתב בספר היובל שהוכן לכבוד חתונת הכסף של הנסיך הגדול מבאדן (Festschrift zur silbernen Hochzeit des Grossherzogs von Baden), הפתיחה וכמו כן כל צורת ההרצאה הן מהמשובחות ביותר שבעיבוד האגדה היא. רק בתתימה חסרה מגישתם של שני האחים:

Mein Vater starb 1840, meine Mutter 1852. Wir waren elf Geschwister, sechs Schwestern und fünf Brüder. Meine Mutter hatte von uns allen Enkel erlebt.

Als wir Geschwister noch alle zu Hause waren, gab es natürlich auch Reibereien und Streitigkeiten unter uns, und da erzählte die Mutter gerne eine Geschichte.

Sie hatte in ihrer Jugendzeit viel im Hause des Rabbi Jehuda gelebt, der neben meinem grosselterlichen Hause, dem Gasthofe zum Ochsen, in Nordstetten wohnte. Wenn meine Mutter den Namen Rabbi nannte, verbeugte sie sich stets ehrfurchtsvoll und sagte die üblichen hebräischen Worte, die in deutscher Sprache lauten: "Das Andenken des Frommen sei gesegnet". Wenn wir Geschwister also in Streit geraten waren, sagte sie: Kinder, lasst euch erzählen, was ich von Rabbi Jehuda, gesegnet sei sein Andenken, gehört habe.

Auf dem Grund und Boden der Geschwisterliebe ist der heilige Tempel zu Jerusalem erbaut worden.

Als König Salomo den Tempel bauen wollte, lag er eines Nachts unruhig in seinem Bette und konnte nicht schlafen, denn er wusste nicht, wohin er den Tempel bauen sollte. Da rief ihm eine Stimme

- 3 ע"י מאמרו של Emil Lehmann בשם Berthold Auerbach als Jude בירחון Populaerwissenschaftliche Monatsblätter, כרך 1X, 1889, עמ' 25.
- 4 ע"י ספרו של ל. גייגר Die deutsche Literatur der Juden, ברלין 1910, עמ' 231—249 ובספר היובל לחרמן כהן: Judaica, ברלין 1912, עמ' 457—468.
- 5 חרשטון Anton Bettelheim בספרו Berthold Auerbach שטוטגרט-ברלין 1907, עמ' 13—14, ע"י עוד Berthold Auerbach, Eine Auswahl aus seinen Schriften, הוצ' E. Gut (בשורה Juedische Lesehefte מס' 6), ברלין 1935, עמ' 6—7.

[רצג]

אלבסנדר שיבר

vom Himmel zu: "Steh auf und geh hinauf auf den Berg Zion, da ist der Boden. Dort haben zwei Brüder zwei Acker nebeneinander; der eine Bruder ist reich und hat viele Kinder, der andere Bruder ist arm und hat keine Kinder. Sie haben heute am Tage geerntet und Garben gebunden, und jetzt in der Nacht steht der arme Bruder am unteren Ende seines Ackers und denkt: mein Bruder ist zwar reich, aber er hat so viele Kinder, ich will ihm von meinen Garben geben.

Der reiche Bruder steht am oberen Ende seines Ackers und denkt: Ich habe zwar viele Kinder, aber mein Bruder ist so arm, ich will ihm von meinen Garben geben.

Geh hinaus, und du wirst sehen.

König Salomo ging hinaus, und da sah er, wie der eine Bruder am oberen Ende Garben herüberschob und der andere Bruder am unteren Ende Garben hinüberschob.

König Salomo hat die Äcker erworben und darauf den Tempel erbaut.

Kinder, merkt euch das: Auf Grund und Boden der Geschwisterliebe ist der Tempel erbaut worden.

האגדה בספרות ההונגרית

II

א. אורבן באלאו' 1681 •

אורבן באלאו' (1829—1890) סייר את אסיה הקטנה, ארץ ישראל, מצרים, סוריה, יון ואחרי כן שוב בצאתו מקושטא גם את ערב. בתיאורי מסעותיו מצאה מקום גם האגדה שלנו:⁶

„אגדה ערבית על תולדות מקום ביה"מ של שלמה מוסרת כדלקמן:
המקום הזה היה לפני שדה, אשר שני אחים עבדו בו יחד. הבכור היה בעל אשה ואב לילדים רבים, והצעיר היה ערייר. אחרי הקציר המה חלקו ביניהם את הבואת השדה חלק כחלק. בלילה אמר הצעיר בלבו: „אני ערייר יצרכי הם מעטים משל אחי, הלא עליו לכלכל משפחה גדולה, וע"כ מן הישור, שהוא יקבל חלק גדול ממני מהתבואה". הוא קם ממשכבו, לקח מספר אלומות מערמתו ונשאן אל ערמת אחיו. בלילה ההוא דבר האח הבכור עם אשתו ואמר לה: „אחי הצעיר ערייר הוא, אין מי שיעזור לו בעבודתו, ומי ידאג לו לעת זקנתו. לא טוב הדבר שאני עושה בקחתי חלק כחלקו בתבואה". קם ולקח אלומות מערמתו להעבירן אל ערמת אחיו. בבוקר השתוממו בראותם, כי ערמותיהם נשארו כמקודם. וכן עשו בלילה הבא, ואז נפגשו האחים בדרך בשאתם את האלומות איש אל ערמת אחיו ואת המקום ההוא שעליו התנהלה ההתחרות האצילה של אהבת האחים, מצא שלמה לראוי להקים עליו את בית האלהים. ויקן מאת האחים את חלקת השדה ויבן שם את בית המקדש".
המחבר שאב את החומר ממקור ספרותי, שהוא מציין בהערה „על פי שטובריאן". אולם אצל שטובריאן אין זה נמצא כלל. ורדאי הוא קרא זאת אצל למרטין, והוא

6 ע"י ספרו: Utazás Keliten, כרך II, קולישוואר 1861, עמ' 119—120.

אגדה על מקום בית המקדש בירושלים

הולך בעקבות הנוסח שלו (ע' ו, א). קרוב לוודאי כי זכרוננו הטעהו, הואיל ושניהם בני צרפת היו, וגם שטובריאן כתב תיאורי מסע לא"י (Itinéraire de Paris a Jérusalem, 1811).

ב. כהן יעקו • 1863

מקץ שתי שנים הופיעה האגדה בהונגרית בלבוש שירי. כהן יעקו, שפרסם תכופות אגדות בצורה של שירים בשבועון היהודי Magyar Israelita, מוסר את האגדה הזאת בשירים גרועים על יסוד „מדרש“, שבאמת אינו קיים כלל. (ע' וו, ב). הוא גם מוסיף לספור המעשה את הפרט הבא:⁷
שלמה מודאג למצוא מקום ראוי לבנות עליו את בית המקדש. בחצות הלילה הוא יוצא לשדה. בו הוא עד ראיה לפגישת שני האחים. כבר בשלש הזדמנויות קודמות הם נסו את ידיהם בהברחת עשר אשר אלומות מתבואותיהם איש אל ערמת אחיו. היצירה ההיא — אם לדון על פי מקום פרסומה — לא היתה לה כל השפעה על הסופרים ההונגריים הבאים.

ג. מיקסאת קלמן • 1901

„התרנגול השחור“ (a Fekete Kakas), הוא אחד הסיפורים העדינים והקרובים ביותר ללבו של מיקסאת (1849—1910). נושאו הוא עיבודו של משל עתיק: המת המכיר תודה.⁸ בו נמצא פרט קטן, שבמוטיב שלו אפשר להכיר בביורו את האגדה הנידונה:

קופולי יוסף עובד באחוזה יחד עם נכדו היתום פאלי ועבדו הזקן פאף וינצה. קופולי חלה במחלת דלקת הריאות והמשפחה רוצה לפי עצת הרופא, לשלחו במחיר תבואת השנה לגלייכנברג כדי להתרפא שם. בלילות שומרים וינצה ופאלי חליפות את ערמת התבואה של הזקן שלא יאבד ממנה אף גרעין אחד. בלילה הראשון עומד וינצה על המשמר. בהקיצו משנתו הוא רואה, כי עגלה באה אל הגורן. קופץ הוא ממקומו, ותופס את הקלשון אשר על ידו, והנה מה ראות עיניו? על יד העגלה עומד פאלי ובפקודתו פורקים מעליה שקים כבדים ואת תכנם שופכים אל הערמה. יותר לא ראו עיניו, כי הדמעות שנקו בעיניו האפילו עליו מלראות. התבואה היתה לפאלי השכר הראשון מיגיעת כפיו. בלילה הבא הקיץ פאלי משנתו, והנה וינצה ובני ביתו עומדים על יד ערמת התבואה ושופכים אליה תבואה משקים.⁹

אם נעיין היטב ב„הברחת התבואה“ הזאת, שנעשתה מתוך אהבה וחסד, נמצא בה דמיון חזק מאד לאגדה בדבר מקום בית המקדש בירושלים. פרט אחד קטן

7 ע' Magyar Israelita, כרך 111, 1863, עמ' 438—439.

8 ע' ספרו של Sven Liljeblad בשם Die Tobiasgeschichte und andere Maerchen mit toten Helfern, לונד 1927; Franz M. Goebel בספר Juedische Motive im maerchenhaften Erzählungsgut, גלייזסץ 1932, עמ' 38—43; Stith Thompson בספר Motif-Index of Folk-Literature, כרך 11, הלסינקי 1933, עמ' 965, סי' 1. E. 341; כרך 7, שם 1935, עמ' 457; דוב הלל, בקובץ הספרים החיצוניים, ורצ' אברהם כהנא, כרך ב', תל אביב תרצ"ז, עמ' שו—שו"מ. גרונדאלד, עדות, כרך ב' (חש"ו), עמ' 230—231, 241.

9 ע' Mikszáth Kálmán Munkai, כרך VIII, בודפשט 1910, עמ' 14—17.

אלכסנדר שייבר

מחזק יותר את הדמיון שביניהן. בטורים אחדים אחרי הנוסח המצוטט כאן הוא ממשיך:

פתאום עברה חרדה בגופו של הזקן. דבר מה מגבוה נפל על עפעפיו. הוא נוגע בעיניו, והנה גרעין של דגן אדמדם בידו. הוא נושא את עיניו למעלה, והנה יונה לבנה מעופפת בכנפיה הצחורות מעל לראשו באויר. היא היא אשר הפילה את הגרעין מתרטומה. הגרעין היה עוד רטוב מרוק פיה.

ראה נא ראה — נהם הזקן אל עצמו — הגם את משתפת פעולה אתנו? לפי דברי אשת הסופר¹⁰, שמע בעלה את המעשה הזה במוהרה: „אחד מאבותיו אשר מצודתו היתה סגורה ומסוגרת מפני האויב, כלכל את בני ביתו הנצורים בלחם, שקמחו נטחן מאותם הגרעינים, שיונים לבנות הביאו מדי לילה בלילה אל חצר המצודה...“ בקשר לחורבן בית המקדש מספת האגדה היהודית¹¹, שדרורים הביאו בחרטומיהם לחם לנצורי ירושלים.

ד. מורה פרנץ • 1925

כעניין ביותר הוא ספור־האגדה הזאת בפי העם בהונגריה. מורה פרנץ (1879—1934) שמע אותה ב„שדה קונאגוטה“ מפי הדודה „מארי המלקטת“, וכן הוא מוסר אותה, כמוכן בצורה ובסגנון המיוחדים לו¹². ולפיכך רק התוכן לבד יכול להחשב כפרי ספור העם. ואם גם הוא משמש כאן כאגדה לזריעת התבואה הראשונה, זהותה עם האגדה על דבר בית המקדש של שלמה אינה מוטלת בספק. גם מורה גופו הרגיש בחושו האינסטינקטיבי במקורה, יען כי הוא מקדיש לה את הדברים האלה: „טעמו מתוק כטעם המן שבתורה“. ד"ר יצחק קרוס וצוקל, רבה הראשי של קורמנד (הונגריה), העיר את תשומת לב הסופר לאגדה על דבר יסוד בית המקדש, והסופר אמנם הכיר בכך ש„דמיונם של שני הספורים גדול מההבדל שביניהם“¹³. מורה הודה, כי „בהחלט אין לראות בזה יד המקרה בלבד“, ואת כבוד הבכורה הוא מעניק לאגדה העברית, שמקורה בוודאי „מדרש“ בלתי ידוע. מורה משער, כי קרוב לוודאי שההשפעה היהודית באה על ידי מתווך אישי. אפס בקשר לאגדה אין מן הצורך לחשוב על מתווך יהודי דוקא, אם מקורה בעיירה קונאגוטה. אולם אפשר להניח כדבר הזה, כי הלא בשנת 1930 היו זה עוד 92 תושבים יהודים. לדעתנו — כפי שזכרנו בסיכום — נחשבה האגדה הערבית אף בספרות העולמית וקרוב לוודאי, כי בעיבוד ספרותי זה הפירו את הספרות העממית ההונגרית.

וזהו תכנון בקצרה:

בני האדם לא מצאו כל ענין בדגן הואיל והיה רק דגן בר. רק שני אחים בלבד קבלו את מתנת שמים זו. צמח להם אך שק אחד דגן לגלגולת. וברצונם שניהם

- 10 Mikszáth Kálmánné visszaemlékezéséi בודפשט, 1922 עמ' 163.
11 ע"י אברהם ברלינר, Aus dem Leben der deutschen Juden im Mittelalter ברלין 1900, עמ' 84; יהודה ברגמן מספרו החשוב העם ודתו, ירושלים תרצ"ח, עמ' 75, 180. הערה 13. שתי יונים מגינות על ביה"כ אלטנאי בספראג בעת הדליקת שפרצה בשנת 1558; ע"י Sippurim, וינה—ליסבן 1921, עמ' 15. אגדה דומה על חיונים מוסר אנסקי בקשר לדליקת ביה"כ הברניצי; ע"י Zwischen zwei Welten. Der Dybuk בתרגום של Rosa Nossig, ברלין — וינה 1922, עמ' 22.
12 ע"י בספרו Georgikon, בודפשט [1925], עמ' 60—63.
13 ע"י בספרו Vérelm, בודפשט 1927, עמ' 192—199.

ספרות
לחייבת היסטוריה
[רצון]

אגדה על מקום בית-המקדש בירושלים

להעביר בלילה כל אחד חצי שק משלו אל גורן האתר הם נפגשו בדרך. וכרגע
החוא הבריקו השמים, התחוללה רוח חמה, שנשאה את השקים ואת זרע הדגן
שהיה בתוכם ומורה אותו לארבע רוחות העולם. "יהא מבורך מעשה ידיהם, שנתקדש
ע"י אהבת האחים אמר האלהים, ומאותו יום נעשה הדגן לשיה מסופף, עתיר
שבליים, דשני גרעינים, צמח ברוך ה'".

ה. זלאי סלאי לאסלו * 1927

מן הדין היה, כי זלאי סלאי לאסלו (1879—1944) יוסיף לעבד את אגדת-העם
ההונגרית לפי הדרך שהותוותה על ידי מורה. ואמנם הוא מסר את האגדה על
מקום בית המקדש, אפס השמיט ממנה דוקא את הסיום הרומז על מקום בית
המקדש¹⁴. סלאי התמצא היטב ביצירות הסופרים היהודיים, וזה נותן מקום לשער,
שהוא הכיר גם את יצירות אוירבך. לפי דברי הפתיחה — שהאם מספרת לבניה
הקטנים הרבים זה עם זה את האגדה על אהבת האחים — מתחזקת דעה זו. רק
בזאת הוא סוטה מהמקור, שאצלו שני האחים הם נשואים והמניע למעשיהם הוא,
כי בעיני שניהם נראית הערמה של האחד קטנה משלו. וגם הוא נותן לסיפור
גוון הונגרי.

III

האגדה במזרח

בחפשנו אחרי מקורה של האגדה נושאים אותנו צורותיה למזרח. דרכי למרטין,
קופיש ואורבן באלאו' מובילות אל הערבים, ודרכי אוירבך, כהן יעקו וסלאי אל
היהודים.

א. אגדת-עם ערבית

האגדה היתה נשמרת בפי הערבים. הארצישראלים עד הזמנים האחרונים. השיך
מוחמד דבי דאוד מוסר אותה ומציין גם מקום אחד על הר ציון, שאליו קשורה
המסורת¹⁵. מסופר כאן על אחים תאומים. הסוף לקוי בחסר: האחים אינם נפגשים.
אללה מגלה להם מדוע ערמותיהם נשאר שוות גם לאחר "הברחת תבואותיהם"
מהאחד אל השני. המקום החוא מבורך, אולם לא נאמר כי עליו נבנה בית המקדש.

ב. מסורת יהודית

אם גם — כפי שראינו — מקורו של אוירבך הנהו לכל המוקדם מתחילת המאה
הי"ט, אין למסורת היהודית עדות בכתב הקודמת לאמצע המאה הי"ט. ישראל
קושטא, רבה של ליוורנו (1810—1897), הוציא בשנת תרי"א (1851) ספר בשם
"מקוה ישראל" בשביל בתי הספר היהודיים — ("Ad uso delle Pie Scuole —
Israeelitiche", שבו הוא מביא את האגדה לראשונה בין יתר המעשיות

14 ע"י בספרו Sallangos acskom, בודפשט [1927], עמ' 253—256.

15 ע"י J. E. Hanauer, Folk-Lore of the Holy Land, לונדון 1907, עמ' 167—168;
מהדורה חדשה: לונדון 1935, עמ' 123—124.

המלמדות מוסר ומידות טובות¹⁶. קרוב לוודאי, שתוא הלך בעקבות למרטין¹⁷. ומכאן לקח אותה מלקט "המעשיות" בספר "מעשי נסים"¹⁸ והוסיף להפיצת¹⁹. ואב יעבץ (1848–1924) מוסר אותה כאגדה ערבית באחד ממאספיו המשמשים למטרה פדגוגית²⁰. התרגומים והעיבודים הרבים, שנעשו לה בחוגים היהודיים, הכשירו אותה להתפשט בין ההמונים היהודיים²¹.

IV

תחנות תולדות האגדה

אם נרצה לתאר את דרך האגדה הזאת לאור המקורות ועל יסוד הנוסחאות המצויות בידינו, עלינו לקבוע את הדברים הבאים: (א) היא נראית כאגדה ערבית מאוחרת. למרטין שמע אותה בשנת 1832 מפי ערבים בא"י, ושם שמע אותה גם הנזיר בשנת 1907, אם כי זה האחרון רשם אותה כבר בצורה מקוטעת. אולם בספרות האגדתית המוסלמית המוקדמת אין לה כל זכר²². (ב) היא אינה אגדה יהודית קדומה, אם כי לוי גינצבורג סובר, כי יתכן שהיא שמשה לבאור תהלים קל"ג, א ("הנה מה" טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד")²³. יתכן שהיהודים קבלוה מהערבים, על כל

- 16 מקוה ישראל, ליוורנו, 1851, מס' ע"ט.
- 17 לפי א' ש' הרטום, עי': שייבר ב-Rassegna Mensile di Israel, כרך XVII, 1951, עמ' 311.
- 18 בגוד (לפני תר"ס), עמ' כ"ג, מס' ל"ה. הפרופ' אלכסנדר מרכס נ"י הואיל בטובי לבדוק את הספר הזה בשבילי.
- 19 תרגומה אצל מיכה יוסף בן גוריון בספרו Der Born Judas, ברלין 1934, עמ' 662–663. — הצפירה (כרך XXIV, 1897, מס' 172, עמ' 855), מביאה את הנוסח של אוירבך בעברית.
- 20 על פי בקשתי עבר ידידי הפרופ' רפאל פטאי על חיבוריו של יעבץ ולא מצא בהן את האגדה הזאת. בשם יעבץ מביאים אותה משה ראטה בשפת עמנו (וינה תרפ"א, עמ' 83–84) ונ. רייטמן במקראל "תרבות", (בוקרשט תש"א, עמ' 100–101), לפי ב' דינבורג (תרביץ, שנה כ', [תש"ס], עמ' 243–244, הערה 22, ב' Rassegna Mensile di Israel, כרך XVI, 1950, עמ' 124, הערה 2), קבל אותה יעבץ מקושטא.
- 21 עי' למשל H. Reuss בספרו Sammlung preisgekroener Maerchen und Sagen, שטוטגרט, עמ' 106–109 (בעקבות קומיש), א. אפשטיין ב' Der Jude, כרך 111, 1919, עמ' 203–204, F. Kantner בספרו Neue Gleichnisse, [1921], עמ' 24–27. על בית תפלה הבנוי על מקום שבו באה לידי גילוי אהבת אחים יש גם אגדה חסידית. עי' אנ"סקי: געזאמעלטע שריטטען, כרך XV, חארשע 1925, עמ' 249–251 (העירני על כך ד"ר חיים שוארצבום).
- 22 עי' G. Salzberger בספרו Salomos Tempelbau und Thron in der semitischen Sagenliteratur, ברלין 1912, עמ' 9, בהערה.
- 23 עי' בספרו The Legends of the Jews, כרך VI, מילדלפה 1946, עמ' 293, הערה 57. — רצוני להקן מספר טעויות בקשר לאגדה שלנו: (א) לפי גינצבורג, הרי אוירבך הנהו הראשון שעיבד את האגדה הזאת. הנתונים הנ"ל הכחישו זאת. (ב) לפי ישראל קושטא לקח את נושא האגדה מאוירבך. וזה לא יתכן, הלא האגדה של הראשון הופיעה כבר בשנת 1851, וזו של האחרון רק בשנת 1881. (ג) אוירבך עיבד את האגדה לא בספרו Schwarzwälder Dorfsgechichten, כפי שגינצבורג חללל ההולך בעקבותיו כותב, (עי' ב' JQR, סדרה חדשה, כרך XXV, 1934–1935, עמ' 47) אלא בספר היובל שצוין לעיל, (ד) פ. קנטנר (בספרו Neue Gleichnisse, עמ' 24, בהערה) מציין את המקור בילקוט שיר השירים. אולם שם אין זה נמצא כלל.

[רצח]

אגדה על מקום בית־המקדש בירושלים

סנים בזמן מוקדם יותר מאשר העדויות בכתב מוכיחות. הלא יכולנו לעקב אחרי מקורו של 'אורבך עד תחילת המאה הי"ט, ואז היא היתה כבר מושרשת אצל היהודים. ג) לאירופה ולספרותה הובאה האגדה הערבית ההיא בתלקה בתיווך היהודים ובחלקה על ידי למרטין, ולהם יש ליחס את מקור העיבודים השונים. ד) באמצעות הספרות האירוסית חדרה האגדה לתוך ספורי־העם ההונגריים ולספרות ההונגרית.

בדרך הצינורות האלה הגיעה לאירופה האגדה המזרחית הזאת המצטיינת ביפיה והמדגימה את אהבת האחים המסורה.

תאריך 0234847

[רצט]